

de geschiedschrijving nog met succes beoefend als een 'résurrection de la vie'.

J. A. Bornewasser

J. P. Gribling, *Willem Hubert Nolens 1860-1931. Uit het leven van een priester-staatsman* (Assen: Van Gorcum, 1978, xxiv + 377 blz., f49,50, ISBN 90 232 1642 2).

J. P. Gribling is na zijn in 1961 verschenen lijvige dissertatie over de katholieke staatsman Aalberse niet stil gaan zitten: een aantal tijdschriftartikelen over onderwerpen uit de politieke en sociale geschiedenis is sindsdien uit zijn pen gevloeid en nu is dan een tweede biografisch werk van zijn hand verschenen. Dit boek over Nolens is een even wetenschappelijk werk als de Aalberse-biografie: met talrijke en uitvoerige noten, een uitgebreide literatuurlijst en samenvattingen in het Duits en Frans.

Gribling heeft deze keer geen gemakkelijk onderwerp gekozen: Nolens, die enige decennia lang een sleutelfiguur in Nederlands politieke geschiedenis is geweest, was namelijk een uiterst gesloten en afstandelijk, volgens sommigen zelfs 'sfinxachtig' mens; een man zonder vrienden, maar ook zonder persoonlijke vijanden; iemand die op geen enkel punt tot dé verbeelding sprak.

Hoe heeft de auteur zich van zijn moeilijke taak gekweten?

Laat ik, als antwoord op die vraag, allereerst opmerken, dat Gribling er in belangrijke mate in geslaagd is de figuur Nolens nader tot de lezer te brengen. Uit de uitvoerige beschrijving van Nolens' werkzaamheden als jong kamerlid voor het district Venlo, daarna als lid en later voorzitter van de Mijnraad en vooral vanaf 1919 tot zijn dood als regerings-afgevaardigde op de jaarlijkse conferenties van de Internationale Arbeidsorganisatie blijkt niet alleen Nolens' sociale bewogenheid, maar ook zijn vooruitstrevende denkbeelden ten aanzien van de sociale wetgeving. Interessant is daarbij Griblings vergelijking tussen Schaepman en Nolens (110). Dat een vergelijking tussen de warmbloedige, hartelijke en poëtische Schaepman en de nuchtere, ongenaakbare Nolens meestal in het voordeel van eerstgenoemde is uitgevallen, is begrijpelijk genoeg; niettemin was Nolens zowel de meest sociaal voelende als de meest vooruitstrevende van de twee. Daaraan wordt, zo toont Gribling aan (130-131), niet afgedaan door het feit, dat ook Nolens bij de beroemde stemming over de Leerplichtwet Schaepman in de fractie alleen liet staan.

Intussen: hoe belangrijk en hoe sympathiek Nolens' activiteit op het terrein van de sociale politiek ook geweest is, zijn historische betekenis ligt toch niet in de eerste plaats daar, maar in het feit, dat hij vanaf 1910 tot zijn dood (en volgens Gribling eigenlijk al vanaf 1903) leider is geweest van de katholieke fractie in de Tweede Kamer; na de invoering van de evenredige vertegenwoordiging (1918) kreeg deze fractie de parlementaire spilpositie, die thans nog door het CDA wordt ingenomen, en Nolens werd toen de man, zonder wiens medewerking geen regering kon optreden. Op dit punt schiet Griblings boek tekort; tegenover de prettig leesbare en boeiende hoofdstukken over Nolens' werk in de Mijnraad en in de Internationale Arbeidsorganisatie steken die over zijn activiteit als fractievoorzitter af als kleurloos en weinig interessant. Vooral hoofdstuk VIII, met het verhaal over de kabinetsformatie van 1918, stelt teleur.

Men zou ook meer willen vernemen over de manier, waarop Nolens binnen de fractie optrad. Tenslotte was het een prestatie, dat hij in dit grote en sociaal zeer heterogene gezelschap bijna steeds de eenheid wist te bewaren, te meer omdat hij geen middenman was, maar zelf duidelijk tot de progressieve vleugel behoorde. Gribling gaat óp dit punt slechts twee maal kort in, namelijk waar hij (135 en 316) met een beroep op de fractienotulen en

op een uitlating van Deckers opmerkt, dat Nolens niet als dictator optrad, doch elk lid gelegenheid gaf om zijn mening te uiten. Dat kan waar zijn, maar naar buiten heeft fractievoorzitter Nolens stellig wél een autoritaire indruk gemaakt: men leze bijvoorbeeld wat P. J. Oud (*Het jongste verleden*, I, 24) hierover schrijft. Men moet echter erkennen: toen één keer de eenheid van de fractie op spectaculaire wijze verbroken werd (bij de stemming over de Vlootwet in 1923), heeft Nolens daar geen drama van gemaakt en de tien 'rebell' niet hard gevallen.

Toch, ondanks een te groot accent op het sociaal-politieke gedeelte van Nolens' werk ten koste van zijn parlementair leiderschap, heeft - ik herhaal het - Gribling ons de figuur van deze te weinig bekende staatsman nader gebracht. Een echte *biografie* is zijn boek niettemin niet geworden. Dat ligt voor een deel reeds aan de indeling die half chronologisch en half thematisch is, maar waarbij in ieder geval elk hoofdstuk - uitgezonderd het eerste en het laatste - slechts één terrein van Nolens' werkzaamheid beschrijft en dat dan meestal over een lange periode. Daardoor wordt de persoon Nolens in stukken geknipt en krijgt men geen inzicht in zijn innerlijke ontwikkeling.

Dat, ook los van de indeling van het boek, het naspeuren van de innerlijke ontwikkeling niet Griblings kracht is, blijkt uit hoofdstuk I, het enige zuiver chronologische hoofdstuk. 'Biografen stappen weleens zo licht over de eerste levensjaren van hun 'held' heen, alsof de jeugd van de mens voor de verdere beoordeling van zijn leven en werken onbelangrijk zou zijn', aldus begint Gribling zijn boek. De verwachtingen, die men na deze juiste uitspraak koestert, worden echter beschaamd: aan de zeventwintig jaar tussen Nolens' geboorte en zijn priesterwijding zijn welgeteld acht bladzijden gewijd en die zijn voor het grootste deel gevuld met een beschrijving van de scholen, die hij bezocht en de leraren, van wie hij onderwijs gekregen heeft! Om slechts één gemiste kans te noemen: we lezen, dat Nolens' vader een leerlooierij had. Maar de volgende vragen missen we: hoeveel man personeel had vader Nolens in dienst? Hoe ging hij daarmee om? Welke invloed heeft dat gehad op de latere sociale belangstelling van de jonge Willem Hubert?

Ook over Nolens' leraarschap in Rolduc (1888-1909) en zijn buitengewoon hooglerarschap in Amsterdam (1909-1925) is de schrijver erg laconiek, hoewel de in die functies opgedane ervaringen toch niet zonder grote invloed op zijn ontwikkeling geweest kunnen zijn. Over Nolens' privéleven, zijn vriendschappen, zijn vrijetijdsbesteding enz. lezen we vrijwel niets. En zo zou men nog meer kunnen noemen.

In zijn inleiding excuseert Gribling de onvolledigheid van zijn werk met het argument, dat hij niet te uitvoerig kon worden. De kwaliteit van een biografie hangt echter niet af van haar feitelijke volledigheid: men denke slechts aan Huizinga's korte en zeer onvolledige, maar voortreffelijke boek over Erasmus! Onze conclusie moet luiden, dat Gribling onze kennis van een belangrijk Nederlands staatsman verrijkt heeft met een waardevol geschiedwerk, maar niet met een goede biografie in de engere zin.

Tenslotte: over de nauwkeurigheid ten aanzien van details geeft dit boek weinig te klagen. Een enkele naamsverminking, zoals 'Ravensteijn' in plaats van Van Ravesteyn (203), vormt een uitzondering op deze regel. Eén keer echter blundert de schrijver, namelijk waar hij (144) Verviers noemt als stichter van het Verbond van Actualisten, 'dat alleen katholieken als leden opnam'. Waarschijnlijk verwacht hij dit praefascistische verbond, waarmee Verviers niets te maken had en waarin geen katholieken zaten, met het Genootschap voor Opbouwende Staatskunde.

A. A. de Jonge

Selma Leydesdorff, *Verborgen arbeid-vergeten arbeid. Een verkenning in de geschiedenis van de vrouwenarbeid rond negentienhonderd* (Assen: Van Gorcum, 1977, 154 blz., f22,50, ISBN 90 232 1518 4).

Selma Leydesdorff heeft in haar boek de functionele ondertitel verbonden met een titel die een program en een paradox inhoudt, als de titel gedeeltelijk ontleend aan S. Rowbothams *Hidden from History* uit 1973. Dat program is feministisch en marxistisch, mogen wij in de inleiding vernemen. Motief voor de studie is de vergetelheid waar de vrouwen aan de onderste rand van de samenleving gedompeld zouden zijn: 'Maar niemand had genoeg belangstelling voor ze om een onderzoek naar hen te doen. Hun werk en levensomstandigheden leken niet interessant genoeg of niet te achterhalen' (3). Getuige de literatuurlijst en de noten van de schrijfster blijkt haar eigen opmerking niet waar. Tweede motief is het karikatuurale beeld, dat de mannelijke burgerlijke historici geschetst zouden hebben van de vrouw. Jammer genoeg worden opmerkingen van deze aard in het boek nimmer van voorbeelden of verwijzingen voorzien. Dat neemt niet weg dat op het gebied van onze kennis van de vrouw in het verleden wel het een en ander mankeert, zodat een boek als dit zijn nut zou kunnen hebben.

Het is niet makkelijk voor de lezer om te weten te komen waar het werk nu over gaat. In de inleiding wordt gezegd dat object van de studie zijn 'de thuiswerksters, de seizoenarbeidsters en de gehuwde fabrieksarbeidsters, die uit nood naast hun huishouden ook nog voor een loon te werken hadden' (1) en de 'jonge ongeschoolde fabrieksarbeidsters'. Criterium bij hun selectie is de omstandigheid dat hun werk tijdelijk was, in tegenstelling tot 'werksters, winkeliersters, dienstboden en geschoolde fabrieksarbeidsters' (2). Tijdelijkheid wordt gedefinieerd als 'in de eerste plaats was het werk tijdelijk omdat de vrouwen die het werk deden er zodra het kon mee ophielden' (2-3). Tweede aspect is de omstandigheid dat de produktie waarin de vrouwen werkten van de ene op de andere dag zonder verzet van de werknemers stopgezet kon worden. Beide criteria lijken me echter ook op te gaan voor een niet onaanzienlijk deel van de niet behandelde categorie vrouwen. In het vervolg wordt bovendien nauwelijks iets zichtbaar van het hanteren van een onderscheid tussen geschoold en ongeschoold. Is de lezeres of lezer aangeland bij het nawoord, dan blijkt er onderweg iets veranderd te zijn. 'In de vorige hoofdstukken zijn *met* betrekking tot de industrie een groot aantal problemen aan de orde geweest' (112). De lezers zijn des te meer verbaasd omdat in de inleiding met vrij veel omhaal ook een onderzoek naar de verhouding tussen openbare en privé-sector van de maatschappij was aangekondigd.

Het eerste hoofdstuk behandelt enkele algemene gegevens over de vrouwenarbeid in zijn algemeenheid in de periode 1850-1910, en geeft een aantal bedenkingen tegen het in die periode verzamelde statistische materiaal, die zo ernstig zijn dat de schrijfster bij gebrek aan eigen onderzoek moet volstaan met indrukken en hypothetische verklaringen.

Het tweede hoofdstuk bestaat uit een beschouwing over de wettelijke bescherming van de werkende vrouw in 1889 met als vertrekpunt de wet-van Houten van 1874. Van deze wet wordt opgemerkt: 'Zij wordt door iedereen toegejuigd' (26) en: 'De wet van 1874 werd dan ook door de SDB veel heftiger dan door het ANWV bekritiseerd' (29). De eerste opmerking is onjuist, de tweede strijdig met de eerste, terwijl de SDB zelfs nog opgericht moest worden. Een onderzoek naar de uitwerking van de wet van 1874 en de toestand der fabrieksarbeidsters, in 1876 gereedgekomen, wordt zonder bronvermelding genoemd door de schrijfster (27), maar verder nergens gebruikt, terwijl het hier zo op het oog moet gaan naar het eerst specifieke onderzoek naar vrouwenarbeid. Wellicht een gemiste kans. Het